

Meta analysis of factors affecting political development in Iran between 2010 to 2020

Arash Beidollahkhani*

Received: 2021/09/08

Mahboobeh Farkhari**

Accepted: 2022/02/18

Political development does not have a fixed meaning and is related to some other important concepts. The purpose of this study is to investigate the factors affecting political development in the research papers available in selected scientific-research journals of the 90s by meta-analysis method. The main question of the paper is what factors have influenced the study of political development in Iran? In response to this question and by analyzing the 48 researches as samples, the paper emphasized that among the four categories of cultural, political, social, and economic factors. The approach of most researchers conducted based on cultural factors. The axis of cultural and ethnic divisions, weaknesses of political culture, and culture-building are considered to be among the most frequently identified concepts in relation to the factors influencing Iran's political development. The Paper intends to collect the salient and common concepts that can be counted in this regard. In addition, the innovation of the present study is to try to combine the researches done in relation to the factors influencing political development by using the meta-analysis method. Analyzing the concept of political development in Iran can help us to identify the various indicators of development in this country. Understanding the components of political development in Iran can help us to identify other characteristics of development such as economy, culture and, etc.

Keywords: Cuiture, Economey, I.R.Iran, Meta analysis, Political development, Political growth,

* Assistant Pofessor of Political Science, Department of law & Political Science, Ferdowsi University, Mashhad, I.R.Iran (Corresponding author).

beidollahkhani@um.ac.ir

 0000-0002-8295-7142

** MA student of Political Science, Department of Law & Political Science, Ferdowsi University, Mashhad, I.R.Iran.

mahboobefarkhari@gmail.com

 0000-0003-2745-7679

فرا تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی در ایران بین سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۰

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۲۹

مقاله برای بازنگری به مدت ۱۰ روز نزد نویسندگان بوده است.

آرش بیدالله خانی*

محبوبه فرخاری**

چکیده

توسعه در جهان امروز مفهومی کلیدی است که در فرهنگ‌های مختلف جغرافیایی، اقتصادی و سیاسی به‌عنوان یکی از عوامل تفکیک‌کننده کشورها مطرح می‌شود. یکی از مهمترین ابعاد توسعه، توسعه سیاسی است که به‌معنای افزایش ظرفیت و کارایی یک نظام سیاسی در حل و فصل تضادهای منافع فردی و جمعی تعریف می‌شود. از این منظر دستیابی به توسعه سیاسی و شناسایی عوامل اثرگذار بر آن ارزشمند است. بر همین اساس پژوهش حاضر با هدف گونه‌شناسی عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی در پژوهش‌های مندرج در نشریات منتخب علمی - پژوهشی دهه ۹۰ به دنبال پاسخ‌گویی به این پرسش بوده است که مطالعات توسعه سیاسی در ایران تحت تأثیر چه عواملی انجام شده است؟ در پاسخ به این پرسش از طریق روش فراتحلیل و با بررسی ۴۸ پژوهش موجود در نمونه بر این امر تأکید می‌شود که از میان چهار دسته عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، رهیافت بیشتر پژوهش‌های انجام شده در بستر مورد نظر مبتنی بر عوامل فرهنگی بوده است و محورهای شکاف‌های فرهنگی و قومیتی، ضعف‌های فرهنگ سیاسی و فرهنگ‌سازی با بیشترین فراوانی جز پرتکرارترین مفاهیم شناسایی شده در ارتباط با عوامل اثرگذار بر جریان توسعه سیاسی ایران قلمداد شده است.

واژگان کلیدی: توسعه سیاسی، جمهوری اسلامی ایران، رشد سیاسی، فراتحلیل.

* استادیار گروه علوم سیاسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

beidollahkhani@um.ac.ir

0000-0002-8295-7142

** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، جمهوری اسلامی ایران.

mahboobefarkhari@gmail.com

0000-0003-2745-7679

مقدمه

بیان مسئله: عموم نظریه‌های توسعه در فضای بعد از جنگ جهانی دوم با هدف اعلامی حل مسائل کشورهای در حال توسعه و یا عقب‌مانده ارائه شده‌اند (ساعی، ۱۳۸۴، صص. ۱۸-۲۲). در این نظریه‌ها توسعه شش بعد دارد و یکی از این ابعاد، توسعه سیاسی است که زمینه‌های لازم را برای نهادی کردن، تشکّل و مشارکت سیاسی فراهم می‌کند (ازکیا، ۱۳۸۰، ص. ۱۰۴). اما این مفهوم نیز همانند مفاهیم دیگر حوزه علوم انسانی نزد نظریه‌پردازان، معنایی ثابت نداشته و همین امر سبب شده تا نظریه‌پردازان توسعه، همواره توسعه سیاسی را از جهاتی متفاوت واکاوی نمایند. بر همین اساس در تاریخ یک سده اخیر ایران شاهد تلاش‌های زیادی برای شناسایی ابعاد توسعه سیاسی و عوامل گوناگون مؤثر بر آن بوده‌ایم.

اهمیت: با آنکه تمهیدات زیربنایی توسعه سیاسی در ایران در دهه‌های اخیر رشد چشمگیری داشته و پس از انقلاب اسلامی نیز پژوهش‌های متعددی در خصوص چالش‌ها توسعه سیاسی به رشته تحریر درآمده، اما بخش قابل توجهی از این پژوهش‌ها ناظر بر ریشه‌یابی تک‌بعدی تمهیدات توسعه سیاسی بوده است. به این ترتیب برای سالیان متمادی است که شناخت این امر که چه چیز عامل یا مانع توسعه سیاسی می‌شود، همواره یکی از موضوع‌های محوری و مهم مورد توجه دانشمندان علوم اجتماعی بوده است. این پژوهش تلاشی جهت هماهنگ‌سازی مفهوم‌شناسی توسعه سیاسی، ارزیابی شده و از این حیث دارای اهمیت نظری است.

ضرورت: برای روشن‌تر شدن وضعیت مفهوم توسعه سیاسی در ایران، ضروری است بتوانیم نظریه‌های موجود حول محور توسعه سیاسی و عوامل تسریع‌کننده این فرایند و نیز موانع آن را شناسایی و دسته‌بندی کنیم؛ چرا که تنها در این صورت است که می‌توان به مدلی منسجم و نظام‌مند از فرایند آن در کشور دست یافت و این امر می‌تواند افزون بر تقویت مبانی دانشی در ادبیات علمی و پژوهشی، به تقویت مبانی سیاست‌گذاری و اجرایی نیز کمک کند. بر این اساس پژوهش حاضر دارای ضرورت کاربردی می‌باشد.

اهداف: پژوهش پیش‌رو در نظر دارد مفاهیم محوری و مشترک در خصوص عوامل

تأثیرگذار بر فرایند توسعه سیاسی در ایران را احصا نماید و با بازبینی آنها ما را به ادراک درست‌تری از فرایند توسعه سیاسی و عوامل اثرگذار بر آن برساند. در این راستا تحلیل دیدگاه‌های موجود، و شناخت ماهیت رویکردهای بومی به توسعه دو هدف فرعی نویسندگان است.

فرضیه و سؤال‌ها: پژوهش حاضر فرضیه‌آزما نیست. سؤال اصلی محققان عبارت است از: مطالعات توسعه سیاسی در ایران با تأکید بر نقش چه عاملی انجام شده است؟ در همین ارتباط سؤال‌های فرعی عبارتند از: مهمترین نتایج به‌دست آمده در مطالعات عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی چه بوده است؟ نقاط ضعف و قوت مطالعات توسعه سیاسی جامعه علمی ما چیست؟

۱. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در خصوص توسعه سیاسی در ایران نگاشته شده که با توجه به رویکرد پژوهش حاضر می‌توان آنها را در دو سطح به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

۱-۱. پیشینه پژوهش در نشریه دانش سیاسی

در این نشریه تاکنون پژوهشی در حوزه توسعه سیاسی با روش فراتحلیل نگاشته نشده است. تنها یک عنوان مقاله در راستای بحث عوامل اثرگذار بر توسعه سیاسی در این نشریه با تأکید بر روش پیمایش انتشار یافته است. در این راستا، ارسیا و ساعی (۱۳۹۸) در پژوهش خود نشان می‌دهند که ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی از جمله اعتماد اجتماعی می‌تواند توسعه سیاسی را تقویت نموده و فضا را برای مشارکت مردم در امر سیاسی فراهم آورد.

۲-۱. پیشینه پژوهش در سایر منابع

در زمینه پژوهش‌های انجام شده در سایر منابع می‌توان مقاله‌های مشابه با پژوهش حاضر را چه به لحاظ روشی و چه به لحاظ موضوعی به شکل زیر معرفی کرد. نقدی و حصاری (۱۳۹۱) در پژوهشی با روش فراتحلیل از کتاب‌ها و آثار موجود در حوزه توسعه‌نیافتگی ایران دریافته‌اند که موانع سیاسی به‌ویژه استبداد تاریخی و آمادگی ایرانیان در پذیرش استبداد، در رتبه نخست علل توسعه‌نیافتگی قرار دارد و در میان

تحلیل آثاری با محتوای مسائل اجتماعی چندپارگی و گسست‌های اجتماعی و نابرابری‌های اجتماعی در عقب‌ماندگی ایران حائز اهمیت می‌باشد. محمدی‌مهر و دیگران (۱۳۹۷) در پژوهش خود با استفاده از روش مرور نظام‌مند و با هدف شناسایی تنوع مطالعات مرتبط با توسعه سیاسی به بررسی تمام کتاب‌های منتشر شده در حوزه توسعه سیاسی بعد از انقلاب اسلامی پرداخته‌اند. بر اساس یافته‌های این پژوهش عامل اصلی توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران استبداد و اقتدارگرایی، مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی و شکاف بین سنت‌گرایی و تجدد اعلام شده است. حیدرپور؛ وثوقی، ساروخانی و ازکیا (۱۳۹۷) در پژوهش خود از طریق فراتحلیل و با بررسی کتاب‌ها و اسناد معتبر به این نتیجه رسیدند که در دوره پهلوی دوم فرهنگ اقتدارگرا و استبدادی حاکم، نظام سیاسی و مدیریت اقتدارگرایانه باعث تضعیف جامعه مدنی، انحلال تشکل‌های اجتماعی و احزاب سیاسی منتقد گشته و این امر منجر به قطع جریان روشنفکری پویا، نقاد و پرسشگر در جامعه شد و این امر به‌عنوان مهمترین مانع فرهنگی توسعه سیاسی قلمداد می‌شود. فاطمی‌نیا (۱۳۹۸) به کمک روش فراتحلیل پژوهش‌هایی که در صد سال اخیر در ارتباط با فرهنگ سیاسی نگاشته شده، نشان می‌دهد که فرهنگ سیاسی مانعی بر سر راه توسعه سیاسی بوده است.

با توجه به پژوهش‌های انجام شده به نظر می‌رسد فقدان یک پژوهش که تجمیع‌کننده یافته‌های این پژوهش‌ها و بیان‌کننده عوامل ایجابی و سلبی اثرگذار بر جریان توسعه سیاسی ایران باشد؛ ضروری است و مقاله حاضر این بُعد را پوشش می‌دهد.

۲. مبانی مفهومی و نظری

مبانی و الگوی تحلیل پژوهش حاضر به شکل زیر ساماندهی شده است:

۲-۱. توسعه سیاسی

توسعه سیاسی دارای مفهوم ثابتی نیست و هر یک از مکاتب با تأکید بر بُعدی، آن را تعریف نموده‌اند (نک. نظری؛ بشیری گیوی و جنتی، ۱۳۹۲). یک رویکرد غالب آن را معادل نوسازی سیاسی می‌داند؛ با این تفاوت که توسعه بر فرایند تحقق برابری با پیشرفته‌ترین کشورهای دنیا از لحاظ اقتصادی در زمینه تولید کالا و خدمات دلالت

دارد و نوسازی یادآور حرکت در جهت مناسبات آرمانی شده و پیشرفتی است که توسط نظریه پردازان اجتماعی به عنوان مدرن فرض می‌شود (پالمر، ۱۳۵۷). برخی از محققان، توسعه سیاسی را از نوسازی سیاسی عام‌تر دانسته و معتقدند که نوسازی سیاسی در درون توسعه سیاسی قرار دارد (Apter, 1965, p. 175).

۲-۲. زمینه‌های توسعه سیاسی

توسعه سیاسی به دلیل چندبُعدی آن، از جمله پیچیده‌ترین مفاهیم یک جامعه است. از این رو، به نظرات اصلی در این حوزه که مبنای طراحی الگوی تحلیل نوشتار حاضر را شکل می‌دهند؛ اشاره خواهیم نمود.

الف. نظریه بحران‌های پنج‌گانه توسعه: مبنای این نظریه را این ایده شکل می‌دهد که نیل به توسعه مستلزم گذار از پنج بحران اساسی است: بحران‌های هویت، مشارکت، نفوذ، مشروعیت و توزیع (سیف‌زاده، ۱۳۸۶، ص. ۱۷۳).

ب. نظریه توسعه و توانمندی: ساموئل هانتینگتون معتقد است در فرایند توسعه سیاسی، همواره تقاضاهای جدیدی برای مشارکت ظهور می‌کند بدین جهت نظام سیاسی باید از توانمندی لازم برای دگرگونی و پاسخ به این تقاضاهای جدید برخوردار باشد. در همین راستا هانتینگتون توسعه سیاسی را با ملاک‌های میزان صنعتی شدن، رشد اقتصادی، تحریک و تجهیز اجتماعی و مشارکت سیاسی مورد ارزیابی قرار می‌دهد (Huntington, 1987).

پ. نظریه توانمندی مدیریت بحران‌ها: لوسین پای توسعه سیاسی را پدیده‌ای سه وجهی با مشخصات افزایش مشارکت سیاسی، افزایش توانایی نظام سیاسی در پاسخ به خواست‌های مردم، متمایز نمودن ساختارها و تنوع ساختاری تعریف می‌کنند. همچنین پای معتقد است که، یک نظام سیاسی برای تحقق توسعه باید بتواند تسلسلی از بحران‌ها را با موفقیت پشت سر گذارد (Pye, 1974, p. 60).

ت. نظریه توسعه و حل مسائل اساسی جامعه: این پژوهشگران معتقدند در صورتی توسعه سیاسی در جامعه محقق می‌شود که نظام سیاسی چهار مسئله ذیل را حل نماید: نفوذ قدرت سیاسی و یکپارچگی؛ مسئله عدم حس تعهد و وفاداری نسبت به نظام سیاسی؛ منافع ملی و ملت در میان مردم؛ مسئله مشارکت که سبب ایجاد در

خواست‌های جدید پیرامون مشارکت در امر تصمیم‌گیری سیاسی و قدرت می‌شود؛ و بالاخره مسئله عدم وجود روند بازتوزیع منابع و فرصت‌های مادی و امکانات مختلف زندگی (Almond & Powell, 1966).

ث. **نظریه توسعه و ساختار نظام سیاسی:** این گروه از محققان معتقدند هر اندازه ساختارهای جامعه از هویت مستقلی برای خود برخوردار باشند به همان میزان جامعه توسعه‌یافته‌تر خواهد بود. بدین جهت او ساختار سیاسی متنوع و تخصصی شده و عدم تمرکز اقتدار سیاسی در یک بخش از جامعه را لازمه توسعه سیاسی می‌داند (Eisenstadt, 1964).

ج. **نظریه توسعه و تحرک اجتماعی:** از دیدگاه این نویسندگان میزان تحرک اجتماعی به‌عنوان زمینه اصلی توسعه سیاسی مطرح است؛ زیرا با تحرک اجتماعی، تفکرات و وابستگی‌های سنتی توده مردم در زمینه‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و روانی دچار تغییر می‌شود و این امر مردم را برای پذیرش الگوهای جدید آماده می‌کند (Lenoard & Galde, 1966).

چ. **نظریه توسعه و نوسازی سیاسی:** طبق استدلال این محققان، پیدایش جامعه مبتنی بر مشارکت سیاسی متضمن وقوع توسعه شهرنشینی، توسعه آموزش عمومی و توسعه وسایل ارتباطی است. به‌زعم ایشان مهمترین عناصر در عرصه نوسازی یک کشور عبارتند از: رسانه‌های جمعی، فرایند جامعه‌پذیری شهری، و بالاخره نهادینه شدن ارزش‌های نوظهور در سبک زندگی (نظری؛ بشیری گیوی و جنتی، ۱۳۹۲، ص. ۱۴۰).

ح. **نظریه توسعه و کفایت عملکردی سیستم سیاسی:** این نظریه توسط هاری اکشتاین ارائه شده است. او بر روی افزایش و تضمین عملکرد سیستم‌های سیاسی تمرکز داشته و در این راستا تصریح دارد که یک حکومت توسعه‌یافته لازم است ویژگی‌های زیر را داشته باشد: پایداری و بقا، نظم عمومی، مشروعیت، کفایت در تصمیم‌گیری. این ابعاد باعث حصول اطمینان از کفایت عملکرد سیاسی سیستم می‌گردند (نک. هدی، ۱۳۹۴).

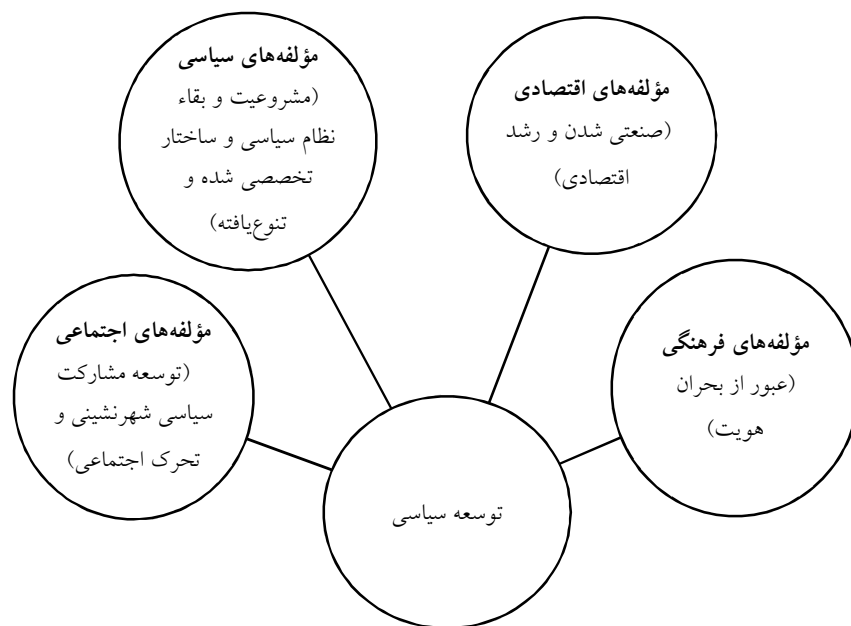
جدول شماره (۱): تحلیل نظریه‌های توسعه سیاسی

نظریه پرداز	مفاهیم اصلی مؤثر بر توسعه سیاسی
بایندر	عبور از پنج بحران هویت، مشارکت، نفوذ، مشروعیت و توزیع.
هانتینگتون	تأکید بر مؤلفه‌های صنعتی شدن، تحریک و تجهیز اجتماعی، رشد اقتصادی و مشارکت سیاسی
لوسین پای	افزایش ظرفیت نظام در پاسخ‌گویی به نیازها و خواسته‌های مردم، تنوع ساختاری، تخصصی شدن ساختارها و همچنین افزایش مشارکت سیاسی
گابریل آلموند	حل چهار مسئله نفوذ قدرت سیاسی، ایجاد حس وفاداری، مشکل مشارکت و ایجاد روند توزیع منابع و امکانات مادی
ایزن‌استات	تأکید بر ضرورت وجود ساختار سیاسی‌ای که اولاً دارای تنوع باشد و ثانیاً تخصصی باشد؛ تا بتواند در فرایند رشد و توزیع اقتدار سیاسی در کلیه بخش‌های جامعه موفق ظاهر شود
کارل دوپیچ	افزایش میزان تحرک اجتماعی
دانیل لرنر	پیدایش جامعه مبتنی بر مشارکت سیاسی متضمن وقوع توسعه شهرنشینی، توسعه آموزش عمومی و توسعه وسایل ارتباطی.
هاری اکشتاین	دستیابی به چهار بُعد پایداری و بقا، نظم عمومی، مشروعیت، کفایت در تصمیم‌گیری

(طراحی شده توسط نویسندگان)

در مجموع مفهوم توسعه سیاسی مفهومی چندبُعدی است که هم فرایندها (دگرگونی نظام‌ها و جوامع از سنتی به مدرن) و هم غایت‌های جوامع نوین را شامل می‌شود. اما از آنجایی که هدف علوم اجتماعی دستیابی به شناخت، توصیف و طبقه‌بندی پدیده‌های اجتماعی است؛ بنابراین بدون دستیابی به نوعی از هماهنگی نظری و طراحی یک چارچوب مشخص نمی‌توان شناخت حاصل کرد. بدین ترتیب با توجه به جدول تلخیص مبانی نظری و با نگاه به طبقه‌بندی‌های انجام شده در پژوهش‌های پیشین - مانند علمداری (۱۳۷۹)، محمدی‌مهر و دیگران (۱۳۹۷) - می‌توان چارچوب زیر را استخراج کرد:

شکل شماره (۱): چارچوب نظری و مفهومی «عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی»

(طراحی شده توسط نویسندگان)

بدین ترتیب عوامل اثرگذار بر توسعه سیاسی در پژوهش پیش‌رو را می‌توان در چهار بخش عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی چارچوب‌بندی نمود.

۳. روش‌شناسی

برای درک و تحلیل رویدادها و پدیده‌های اجتماعی می‌توان از روش‌های گوناگونی اعم از کمی و کیفی بهره برد. در این راستا کاربست فراتحلیل به‌معنای تحلیل تحلیل‌ها، در مواقعی که محقق حجم بالا و قابل توجهی از متون تحلیلی دارد، توصیه می‌شود (عبداللهی، ۱۳۸۹). در واقع فراتحلیل با نگاه تراکمی نسبت به نتایج فعالیت‌های پژوهشی سعی دارد تا تصویری کلی از تحقیقات را در حوزه‌های مختلف ارائه دهد و به پژوهشگر این امکان را بدهد که داده‌های به‌دست آمده از بررسی چندین مطالعه را با هم ترکیب کند و به‌نتایج جامع‌تری برسد (سلیمی و مکنون، ۱۳۹۴). در روش فراتحلیل

یافته‌ها در قالب مفاهیم کمی و آماری قوی قرار داده می‌شوند تا هماهنگی بیشتری در تحقیقات حاصل شود. یکی از مهمترین خدمات فراتحلیل این است که در این نوع تحقیقات، نقاط قوت و ضعف تحقیقات انجام شده مشخص و از ناهماهنگی‌ها تا حدودی کاسته شود (دلاور، ۱۳۸۰). علاوه بر این، مقایسه پژوهش‌های مختلف به پژوهشگر کمک می‌کند که به تصویری کلی از روند مطالعات و سیر تکاملی آن دست یابد. مطابق نظر تامپسون^۱ و پوکوک (1991) فراتحلیل شامل سه مرحله است: ارائه، ترکیب نتایج^۲، و بالاخره تفسیر نتایج^۳. در واقع آنچه محقق در فراتحلیل به دست می‌آورد نه صرفاً یک جمع‌بندی کمی و نه یک تحلیل ذهنی است بلکه هم تجمیع داده‌ها و هم تحلیل نتایج و هم ترکیب عناصر گوناگون است (سیاهپوش، ۱۳۸۷). دیدگاه‌های مختلفی در خصوص انتخاب نوع مطالعات برای فراتحلیل وجود دارد. شرایبر^۴ و دیگران (1997) معتقد است تعداد مطالعاتی که در ترکیب گنجانده می‌شوند بستگی به موضوع مورد پژوهش و هدف محقق دارد.

در مقاله حاضر با توجه به هدف پژوهش بررسی ادبیات موضوع از طریق مطالعه اسنادی آغاز شد و در ادامه به منظور مرور نظام‌مند مطالعات حوزه توسعه سیاسی از روش فراتحلیل کیفی استفاده شد. فراتحلیل کیفی برخلاف فراتحلیل کمی که جنبه استنباطی دارد و با بهره‌گیری از روش‌های آماری به ادغام نتایج پژوهش‌های مختلف در یک حوزه به منظور دستیابی به نتایج کاربردی‌تر اقدام می‌کند بیشتر از آماره‌های توصیفی استفاده می‌کند و مشخص کردن فراوانی، درصد فراوانی، فراوانی تجمعی و درصد فراوانی تجمعی از مهمترین ارکان این تحلیل محسوب می‌شود (سلیمی و مکنون، ۱۳۹۴). به طور کلی فراتحلیل کیفی در مطالعاتی که برخی از منابع مورد نظر به روش‌های کیفی انجام شده‌اند و همچنین در مواردی که گزارش‌های مربوط به تحلیل‌های کمی در منابع مورد نظر الگوهای تکرار شونده چندانی نداشته باشند بیشتر مورد استناد قرار می‌گیرد (Park, 2007). ضمناً محققان برای تحلیل نوع سؤال‌ها و مفاهیمی که پژوهشگران پیشین مورد توجه قرار داده‌اند، از «تحلیل مضمون شبکه‌ای» بهره برده‌اند. در این نوع تحلیل، سعی بر این است که از مضامین پایه‌ای که آشکار هستند به سوی مضامین کلی‌تر حرکت شود تا به مضمون یا مضامین اصلی متن دست پیدا کنیم (Attride-Stirling, 2001, pp. 388-389).

جامعه آماری پژوهش حاضر، همه مقاله‌هایی است که در ۱۰ نشریه علمی در بازه زمانی ۱۳۹۹-۱۳۹۰ منتشر شده‌اند. نشریه‌های مورد نظر عبارتند از: فصلنامه سیاست، فصلنامه مطالعات راهبردی، دو فصلنامه پژوهش سیاست نظری، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، فصلنامه علمی راهبرد، نشریه علمی دانش سیاسی، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، پژوهش‌نامه علوم سیاسی، فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، دولت‌پژوهی. نشریات ذکر شده از میان ۵۰ نشریه حوزه علوم سیاسی انتخاب شده‌اند. منطق انتخاب این نشریات بر اساس اهمیت نشریات موجود و فراوانی مقالات حوزه توسعه سیاسی در نشریات فوق‌الذکر می‌باشد. برای دستیابی به نمونه معرف مناسب کلیه مطالعات انجام شده، گردآوری شد و بر اساس شاخص‌های مورد مطالعه، پژوهش‌هایی که بیشترین شباهت و نزدیکی به جامعه آماری مورد نظر را داشت مورد استفاده قرار گرفت. در همه نمونه‌ها متغیر توسعه سیاسی، متغیر وابسته بوده و در کنار آن دسته‌ای از متغیرهای مستقل که بیشترین اشتراک را در جامعه آماری مورد مطالعه داشتند در فرایند فراتحلیل ارزیابی شدند. لازم به ذکر است که تمام مقاله‌های مرتبط شناسایی، مطالعه و کدگذاری شده‌اند. گزینش مقاله‌ها بر اساس عنوان و چکیده هر مقاله انجام شده است. بنابراین کلیه مطالعات مرتبط به حوزه‌ها و روندهای توسعه سیاسی (متغیر وابسته) به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده‌اند که شامل ۴۸ مقاله علمی چاپ شده در نشریات ذکر شده است. گام بعدی تهیه کاربرگ استخراج داده‌ها بود که با مراجعه به نمونه‌های مشابه از فراتحلیل‌های کیفی در ایران (توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۳ و عبدالهی‌نژاد و افخمی، ۱۳۹۱) و مشخص ساختن قالب‌های مضمونی لازم، صورت‌بندی شد. این کاربرگ ابتدا برای همه مقاله‌ها تکمیل و سپس یافته‌ها بر اساس تجمیع داده‌های این کاربرگ‌ها در قالب جداول مختلف توصیف و تحلیل شده است. پرسش‌ها و مقوله‌های مورد توجه در این فرم شامل «گستره مورد مطالعه مقالات»، «مضمون و محتوای اصلی مقالات» و «دسته‌بندی مضامین» می‌باشد.

۴. تحلیل یافته‌ها

یافته‌های موجود را می‌توان در دو سطح طبقه‌بندی کرد:

۴-۱. یافته‌های توصیفی

الف. وضعیت کلی مطالعات توسعه سیاسی: در جدول زیر مشخصات کلی مقاله‌های منتشر شده در موضوع مورد بحث، آمده است:

جدول شماره (۲): وضعیت کلی مطالعات توسعه سیاسی در نشریات علمی

نام نشریه	تعداد مقاله‌های کل	مقاله‌های مرتبط	درصد فراوانی	درصد فراوانی نسبی
فصلنامه سیاست	۶۳۵	۱۴	۲۹,۱	۲,۲
فصلنامه مطالعات راهبردی	۲۸۶	۲	۴,۱	۰,۶
دو فصلنامه پژوهش سیاست نظری	۲۲۶	۱	۲,۰۸	۰,۴
فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست	۲۷۷	۳	۶,۲	۱
فصلنامه علمی راهبرد	۳۴۰	۲	۴,۱	۰,۵
نشریه علمی پژوهشی دانش سیاسی	۱۵۵	۱	۲,۰۸	۰,۶
فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی	۳۱۹	۲	۴,۱	۰,۶
پژوهش‌نامه علوم سیاسی	۲۸۰	۶	۱۲,۵	۲,۱۴
فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران	۲۲۴	۶	۱۲,۵	۲,۶
دولت‌پژوهی	۱۶۳	۱۱	۲۲,۹	۶,۷
جمع	۲۹۱۵	۴۸	۱۰۰	۱۷,۳۴

(یافته‌های پژوهش حاضر)

داده‌های جدول شماره (۲) نشان می‌دهد که فصلنامه سیاست با فراوانی ۲۹,۱ درصد و نشریه دولت‌پژوهی با فراوانی ۲۲,۹ درصد بیشترین مقاله و دو فصلنامه پژوهش سیاست نظری و نشریه دانش سیاسی با فراوانی ۲,۰۸ درصد کمترین مقاله را در این موضوع به خود اختصاص داده‌اند. لازم به ذکر است که در دو فصلنامه پژوهش سیاست نظری تنها ۰,۶ درصد از مقالات با محوریت توسعه سیاسی بوده؛ در حالی که در نشریه دولت‌پژوهی این عدد ۶,۷ درصد است. در مجموع ۱۷,۳۴ درصد از مقالات این ۱۰ نشریه در بازه زمانی مورد نظر با تأکید بر مفهوم توسعه سیاسی و عوامل اثرگذار بر آن نگاشته شده است.

ب. عناوین و محورهای پژوهش‌های انجام شده: در جدول شماره ۳ گزارش مؤلفه‌های اصلی مقاله‌ها آمده است:

جدول شماره (۳): عناوین و محورهای پژوهش‌های انجام شده

نام مجله	عناوین پژوهش‌ها	نویسنده	عوامل اثرگذار
فصلنامه سیاست	جدال هویتی گفتمان‌های توسعه در تاریخ معاصر ایران	ایزدی و مطهری	تضاد هویتی حاکمیت‌ها
	نوسازی نهادی در پادشاهی سنتی و شکل‌گیری رژیم نوپاتریمونیال: تجربه دولت پهلوی اول	کاظمی	دولت پهلوی و تحریف دولت مدرن
	نفت و فرایند دولت - ملت‌سازی در ایران	سلطانی	تأثیر منفی نفت بر فرایند دولت - ملت‌سازی
	بررسی تأثیر ثبات سیاسی بر توسعه	موثقی و کرم‌زادی	ثبات سیاسی
	دولت توسعه‌خواه و زمینه‌های توسعه در ایران	موثقی و کاهه	اقتصاد ناکارآمد دولتی
	رابطه نظام اداری و توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران	اردکانی و سلطانی	نظام اداری کارآمد
	علل و عوامل عقب‌ماندگی و توسعه ملی در ایران از نگاه عزت‌الله سحابی	موثقی و بیات	تقویت دموکراسی
	سیاست تنش‌زدایی روحانی در قبال امریکا اهداف و موانع	کریمی فرد	دیپلماسی
	رابطه امنیت - توسعه در سیاست خارجی (مطالعه موردی روابط ایران و شوروی (۱۳۵۷-۱۳۴۰))	ارجمند و دیوسالار	عدم موازنه امنیت و توسعه
	بومی‌گرایی، پساتوسعه‌گرایی و خروج جمهوری اسلامی از گفتمان توسعه	علی‌پور	گفتمان‌های ناهم‌ساز بین سنت و تجدد

عوامل اثرگذار	نویسنده	عناوین پژوهش‌ها	نام مجله
بی‌ثباتی بحران‌های سیاسی جنگ تحمیلی تنش‌های فرهنگی و چندپارگی فرهنگی شکاف مذهبی شکاف‌های قومیتی شکاف‌های اجتماعی نوپدید عدم نهادینگی تحزب و رقابت‌های سیاسی ضعف‌های فرهنگ سیاسی اقتدارگرایی جامعه ایرانی بی‌اعتمادی سیاسی ترویج تفکر توسعه خواهی با نهادینه کردن آموزش	اخوان کاظمی و نیکونهاد	آینده پژوهی توسعه سیاسی در ایران بر مبنای تحلیل بازدارنده‌ها	
جهت‌گیری رشد محور سیاسی نخبگان	متقی و پیری	الگوی رفتار نخبگان در دولت سید محمد خاتمی	
عدم وجود هویت ناسیونالیستی و دولت ملی	موثقی	ناسیونالیسم، دولت رقابتی و توسعه در عصر جهانی شدن	
حکمرانی در قالب دولت فروتن	وحید	بسترهای کارآمدساز طرح‌های بزرگ دولتی	
عدم توازن امنیت و	خلیلی	امنیت و توسعه؛ رویکردی ژئوپلیتیکی	فصلنامه

نام مجله	عناوین پژوهش‌ها	نویسنده	عوامل اثرگذار
مطالعات راهبردی	به توسعه و توازن در ایران		توسعه
	عدالت اجتماعی و کارآمدی نظام سیاسی در جمهوری اسلامی ایران	دلیلی	برقراری عدالت اجتماعی
پژوهش سیاست نظری	بررسی جایگاه مفهوم سرمایه اجتماعی در پارادایم‌های سه‌گانه توسعه (نوسازی، وابستگی، نظام جهانی)	عطار	نقش سرمایه اجتماعی
فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست	امربه معروف و نهی از منکر و توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران	خرمشاد و صیاد روزگار	احیا آموزه امر به معروف و نهی از منکر
	کارکردها و کژکارکردهای انتخابات در ایران: به سوی تکمیل زنجیره سیاست انتخاباتی	کاظمی	کژکارکردهای انتخابات
	تعامل ساخت فرهنگ با توسعه سیاسی در فرهنگ سیاسی شیعه	رهبر	تکیه بر فرهنگ شیعه
فصلنامه علمی راهبرد	از بررسی حکمرانی خوب تا الگوی حکمرانی پایدار	عیوضی و مرزبان و صالحی	جایگزینی الگوی حکمرانی پایدار متأثر از اسلام
	بررسی نقش ابعاد ساختاری و ارتباطی سرمایه اجتماعی در تبیین مشارکت سیاسی	امام جمعه‌زاده و کوشکی و رهبر قاضی	نقش سرمایه اجتماعی
دانش سیاسی	تأثیر سرمایه اجتماعی دولت بر توسعه سیاسی از دیدگاه شهروندان تهرانی	ارسیا و ساعی	نقش اعتماد اجتماعی دولت
تحقیقات سیاسی و بین‌المللی	ظرفیت‌سازی فرهنگی عامل کلیدی در راستای توسعه فرهنگی - سیاسی	رشید پور و آقاسی	ظرفیت‌سازی فرهنگی
	سیاست خارجی دولت حسن روحانی، تعامل سازنده در چارچوب دولت توسعه‌گرا	رضائی و ترابی	الگوی وجود دولت توسعه‌گرا

نام مجله	عناوین پژوهش‌ها	نویسنده	عوامل اثرگذار
پژوهش‌نامه علوم سیاسی	چالش‌های اپوزیسیون‌انگاری انجمن‌های علمی علوم اجتماعی در ایران و تأثیر آن بر توسعه سیاسی	حرم نصر و مقصودی	اپوزیسیون‌انگاری نهادهای مدنی
	امر سیاسی	بحرانی	توافق آرا
	توسعه‌نیافتگی سیاسی از منظر فرهنگ سیاسی نخبگان در ایران (۱۳۸۴-۱۳۶۸)	عابدی اردکانی	فرهنگ سیاسی تابعیتی و منازعه‌گرای نخبگان سیاسی
	دولت مدرن در بند تله بنیان‌گذار؛ بررسی تجربه توسعه در دولت پهلوی اول	نقیب زاده و داراب زاده	توقف دولت مدرن
	ایران و دولت توسعه‌گرا؛ (۱۳۵۷-۱۳۲۰)	نبوی	سیاست‌های ضد توسعه‌ای دولت
فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران	گونه‌شناسی مطالعات توسعه سیاسی ایران	محمدی‌مهر، توسلی، رکن‌آبادی، طاهری و ادریسی	زوال یا انحطاط سیاسی استبداد و اقتدارگرایی، ضعف‌های فرهنگ سیاسی شکاف بین سنت‌گرایی و تجددطلبی
	مطالعه مقایسه‌ای نظم سیاسی، بوروکراسی و توسعه ایران (دوره قاجاریه و پهلوی) با ژاپن (دوره میجی)	ناصری و جباری	بی‌نظمی سیاسی
	راهکارهای مطلوب توسعه سیاسی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	نظری و عیوضی و مرتضویان و اشرفی	تطابق توسعه با هویت ساختاری
	حاشیه‌نشینی و تأثیر آن بر توسعه	آریافر و	حاشیه‌نشینی

نام مجله	عناوین پژوهش‌ها	نویسنده	عوامل اثرگذار
	سیاسی - اجتماعی در کلان شهر تهران	خواجه سروی	
	روند توسعه سیاسی در ایران از سال ۱۳۶۸ تاکنون براساس رویکرد آماریتیا کومار سن	همت خواه، ازغندی، ابطحی و مجاهدی	گسترش آزادی‌های اساسی در جامعه
	تحلیل مضمونی توسعه سیاسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران	شاه‌علی، اسدی و سلیم بیگی	حاکمیت مردم در طول حاکمیت خداوند، نظارت‌پذیری همه ارکان حاکمیت، مشارکت سیاسی مؤثر، تأمین آزادی‌های سیاسی - اجتماعی ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی
فرهنگ سیاسی و تأثیر آن بر رفتار نخبگان و توسعه سیاسی در دوره پهلوی دوم	سمعی اصفهانی و شفیعی سیف‌آبادی و یعقوب‌نیا	فرهنگ سیاسی تبعی نخبگان	
دولت‌پژوهی	بوروکراسی دولتی و خروج برخی نیروهای متخصص از ایران: درآمدی مقایسه‌ای	غفاری و ترجامن	بوروکراسی ناکارآمد
	توسعه‌محوری در دولت سازندگی و الزامات آن برای سیاست خارجی ایران	باقری دولت‌آبادی و ابراهیمی	عدم انطباق با محیط بین‌الملل
	همسویی دولت و ملت و تأثیر آن بر	مطلبی و	تعامل دولت و ملت

نام مجله	عناوین پژوهش‌ها	نویسنده	عوامل اثرگذار
	توسعه اقتصادی جوامع؛ (..) ^۵	خان محمدی	
	بررسی پیامدهای خودگردانی محلی استان‌های جمهوری اسلامی ایران	علی مرادی	تمرکززدایی
	الگوی حکمرانی خوب، سرمایه اجتماعی و توسعه همه‌جانبه	صفریان و امام‌جمعه‌زاده	الگوی حکمرانی خوب
	آسیب‌شناسی انحطاط دولت اقتدارگرای بوروکراتیک محمدرضا پهلوی	نیکفر و علی یاری	وجود یک دولت مطلقه رانتیر
	تبیین رابطه ساخت سیاسی و توسعه سیاسی در دوران پهلوی اول بر اساس مدل برنارد کریک	مشادی و اکبری	وجود دولت مطلقه
	کاربست تئوری الیگارشی نوگرای ادوارد شیلز بر دوره پهلوی دوم (۱۳۵۷-۱۳۳۲)	رادمرد	وجود نظام الیگارشی نوگرا
	فرهنگ سیاسی توده، دولت‌های وامانده و مسئله توسعه سیاسی ایران	صادقی و قنبری	ضعف‌های فرهنگ سیاسی توده
	فرهنگ سیاسی نخبگان حاکم و کارآمدی سازمان‌های غیر دولتی جمهوری اسلامی ایران	خسروی و شهسواری فرد	فرهنگ غیرمشارکتی نخبگان
	معضله دیالکتیکال روشنفکر ایرانی: دولت‌گرایی یا دولت‌ستیزی	حسینی و اسدزاده	تئوری‌های دولت‌ستیز

(یافته‌های پژوهش حاضر)

داده‌های این جدول نشان می‌دهد که مضامین پژوهش‌های انجام شده در نشریه‌های مورد بررسی از نظر محتوایی، رویکرد واحدی را داشته‌اند. در همه این پژوهش‌ها توسعه سیاسی به‌عنوان یک متغیر وابسته در نظر گرفته شده و فقط برخی از پژوهش‌ها به بررسی بیش از یک عامل پرداخته‌اند. پ. گستره مورد مطالعه پژوهش‌ها: در جدول زیر حوزه‌های چهارگانه مورد بحث در مقاله‌ها توصیف شده است:

جدول شماره (۴): گستره مورد مطالعه پژوهش‌ها

حوزه مورد مطالعه مقالات	فراوانی	درصد فراوانی
ملی	۲۴	۵۰
فروملی ^۶	۱۵	۳۱,۲۵
فراملی	۹	۱۸,۷۵
جمع	۴۸	۱۰۰

(یافته‌های پژوهش حاضر)

داده‌های این جدول نشان می‌دهد، پژوهش‌های با گستره ملی با فراوانی ۵۰ درصد بیشترین حوزه مورد توجه پژوهشگران بوده و مطالعات با گستره فراملی با فراوانی ۱۸,۷۵ درصد کمترین حوزه مورد توجه پژوهشگران را شکل می‌دهد. بر این اساس محور بیشتر پژوهش‌های انجام شده ارائه تحلیلی مبتنی بر واقعیت و عینیت بوده است. ت. مضامین و محتوای پژوهش‌ها: جدول زیر مضامین و محتوای اصلی مقاله‌ها را تبیین می‌نماید:

جدول شماره (۵): مضامین و محتوای پژوهش‌ها

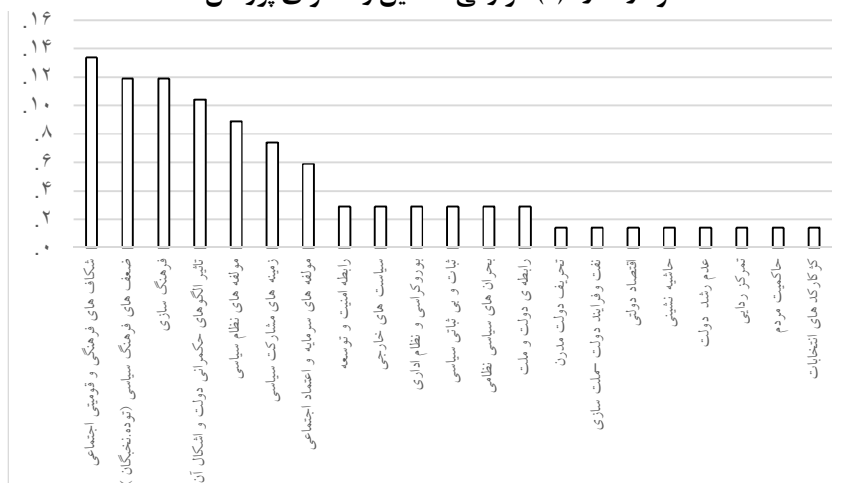
مضمون محتوا	فراوانی	درصد فراوانی
رابطه امنیت و توسعه	۲	۲,۹
ضعف‌های فرهنگ سیاسی (توده‌نخبگان)	۸	۱۱,۹
تأثیر الگوهای حکمرانی دولت و اشکال آن	۷	۱۰,۴
شکاف‌های فرهنگی و قومیتی اجتماعی	۹	۱۳,۴
سیاست‌های خارجی	۲	۲,۹

مضمون محتوا	فراوانی	درصد فراوانی
بوروکراسی و نظام اداری	۲	۲,۹
مؤلفه‌های سرمایه و اعتماد اجتماعی	۴	۵,۹
ثبات و بی‌ثباتی سیاسی	۲	۲,۹
فرهنگ‌سازی	۸	۱۱,۹
بحران‌های سیاسی نظامی	۲	۲,۹
رابطه دولت و ملت	۲	۲,۹
زمینه‌های مشارکت سیاسی	۵	۷,۴
مؤلفه‌های نظام سیاسی	۶	۸,۹
تحریف دولت مدرن	۱	۱,۴
نفت و فرایند دولت - ملت‌سازی	۱	۱,۴
اقتصاد دولتی	۱	۱,۴
حاشیه‌نشینی	۱	۱,۴
عدم رشد دولت	۱	۱,۴
تمرکززدایی	۱	۱,۴
حاکمیت مردم	۱	۱,۴
کژکارکدهای انتخابات	۱	۱,۴
جمع	۶۷	۱۰۰

(یافته‌های پژوهش حاضر)

این جدول نشان می‌دهد که شکاف‌های فرهنگی، قومیتی و اجتماعی با فراوانی ۱۳,۴ درصد بیشترین محتوای مورد توجه پژوهشگران بوده است. بعد از این مضمون، ضعف‌های فرهنگ سیاسی (توده و نخبگان) و تلاش برای فرهنگ‌سازی با فراوانی ۱۱,۹ درصد در رتبه دوم اهمیت، و تأثیر الگوهای حکمرانی دولت و اشکال آن با فراوانی ۱۰,۴ درصد در رتبه سوم اهمیت قرار می‌گیرند.

نمودار شماره (۲): فراوانی مضامین و محتوای پژوهش‌ها

(یافته‌های پژوهش حاضر)

ث. عوامل تسریع‌کننده و بازدارنده توسعه: طبقه‌بندی دوگانه محققان مبنی بر پژوهش‌های موکد بر عوامل تسریع‌کننده و پژوهش‌های موکد بر عوامل بازدارنده توسعه، مبنای داده‌های ارائه شده در جدول شماره (۶) است:

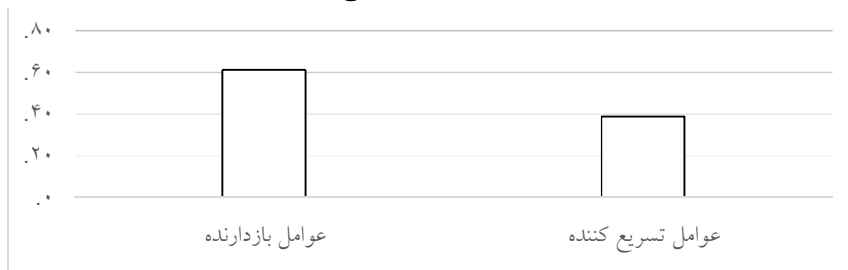
جدول شماره (۶): دسته‌بندی عوامل تسریع‌کننده و بازدارنده

درصد فراوانی	فراوانی	
۳۸٫۸	۲۶	عوامل تسریع‌کننده
۶۱٫۱	۴۱	عوامل بازدارنده
۱۰۰	۶۷	جمع کل

(یافته‌های پژوهش حاضر)

این جدول نشان می‌دهد که عوامل بازدارنده توسعه با فراوانی ۶۱٫۱ درصد سهم بیشتری از محتوای مقالات مورد بررسی را به خود اختصاص داده‌اند:

نمودار شماره (۳): نمودار فراوانی عوامل تسریع کننده و بازدارنده

(یافته‌های پژوهش حاضر)

ج. تقسیم‌بندی مفهومی مضامین بر اساس چارچوب نظری: با توجه به چارچوب نظری ذکر شده در ابتدای پژوهش مضامین مقاله‌ها در چهار حوزه اصلی توصیف شده است.

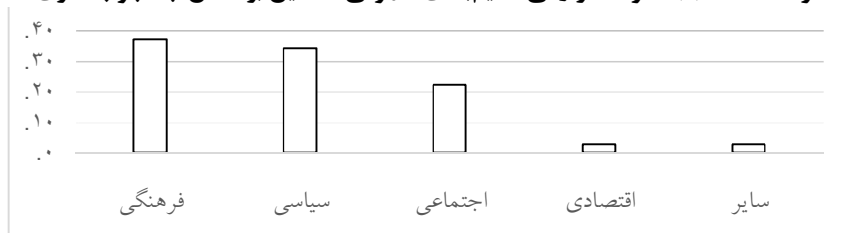
جدول شماره (۷): تقسیم‌بندی مفهومی مضامین بر اساس چارچوب نظری

مضامین	فراوانی	درصد فراوانی
فرهنگی	۲۵	۳۷,۳
سیاسی	۲۳	۳۴,۳
اجتماعی	۱۵	۲۲,۳
اقتصادی	۲	۲,۹
سایر	۲	۲,۹
جمع	۶۷	۱۰۰

(یافته‌های پژوهش حاضر)

جدول شماره (۷) نشان می‌دهد که عوامل فرهنگی با فراوانی ۳۷,۳ درصد مضمون اصلی بوده است. مضامین اقتصادی با فراوانی ۲,۹ درصد هم کمترین محتوای مورد بررسی بوده‌اند.

نمودار شماره (۴): نمودار فراوانی تقسیم‌بندی مفهومی مضامین بر اساس چارچوب نظری

(یافته‌های پژوهش حاضر)

۲-۴. یافته‌های تحلیلی

در جریان مطالعات توسعه سیاسی سه رویکرد نظری را می‌توان مشاهده کرد: **رویکرد اول**، به دنبال شکل‌بندی نظریه‌های عام و جهان‌شمول است و از اندیشه‌های جامعه‌شناسی قرن نوزدهم الهام می‌گیرد (کدیور، ۱۳۸۶، صص. ۷۲-۳۸). **رویکرد دوم**، مبتنی بر کنار گذاشتن ایده‌ها و الگوهای کلی است و اینکه بازیگر و جوه مشترک بین این نظریه‌ها را درک نموده و مبنای تحول قرار دهد. **رویکرد سوم**، مشی‌ای تاریخی دارد و تلاش می‌کند تا به تصویری جامع از توسعه سیاسی بر مبنای تجارب بازیگران مختلف دست یابد (بدیع، ۱۳۷۹، صص. ۲۴-۲۳). از این سه جریان فکری در مطالعات توسعه سیاسی، رویکرد اول جریانی است که در معرض با تأمل در تجربه کشورهای مختلف چنین می‌توان استنباط نمود که رویکرد نخست چندان مورد توجه نبوده و بیشتر دو رویکرد دیگر در دستور کار بوده است (عبداللهی و راد، ۱۳۸۸، ص. ۳۳). در همین راستاست که پژوهش‌های انجام شده در بازه زمانی (۱۳۹۰-۱۳۹۹) در حوزه توسعه سیاسی در ایران نیز بیشتر در سطح ملی نگاشته شده‌اند. در واقع محققان حوزه توسعه با بینشی واقع‌گرایانه، تاریخی، جامعه‌شناختی و موردی به امر توسعه سیاسی و ملزومات آن در یک چارچوب ملی پرداخته و سعی داشته‌اند که در وسع ملی عوامل پیش‌برنده و بازدارنده توسعه را شناسایی کرده و پاسخ‌هایی عملی برای این امر ارائه دهند. این تحلیل‌های ملی مبتنی بر واقعیت تاریخی و جامعه‌شناختی سبب شده است که بخش اعظم مطالعات تجربی صورت گرفته توسط پژوهش‌گران، عموماً، پیرامون مقوله موانع توسعه‌یافتگی سیاسی

باشد و بیشتر پژوهش‌ها بر محور تحلیل شرایط موجود قرار گیرد.

با عنایت بر این نگاه و تحلیل مضامین انجام شده، عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی را در پژوهش‌های مورد مطالعه با توجه به چارچوب نظری، می‌توان در چهار دسته کلی تر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی دسته‌بندی کرد که پژوهش‌های حوزه توسعه سیاسی با محوریت عوامل فرهنگی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. در صدر قرارگرفتن این دسته مطالعات با پیشینه نظری، در این زمینه هم‌جهت است چرا که توجه به عوامل فرهنگی به‌عنوان یکی از عوامل اصلی مؤثر بر توسعه همواره در مطالعات توسعه سیاسی ایران حائز اهمیت بوده است.

در رابطه با فراوانی اندک پژوهش‌های انجام شده با محوریت عوامل اقتصادی (نفت و فرایند دولت - ملت‌سازی و اقتصاد دولتی) و محدود شدن آن به نفت و اقتصاد دولتی می‌توان گفت از آنجایی که یکی از متغیرهای کلیدی مؤثر بر توسعه سیاسی، «تمرکز و اتکاء انحصاری دولت بر منبع نفت» (دولت تحصیلدار) است؛ کمی آثار موجود در این زمینه نشان‌دهنده خلأهای پژوهشی در این بُعد است این در حالی است که دولت تحصیلدار مفهومی است که در حوزه اقتصاد سیاسی بسیار قابل بحث و توجه است (Beblawi & Luciani, 1987, p. 11). با بررسی پژوهش‌های حوزه توسعه سیاسی مشخص می‌شود که دولت نفتی، در توسعه‌یافتگی و یا عدم توسعه‌یافتگی نقش مهمی داشته است. این درحالی می‌باشد که عوامل سیاسی و اجتماعی در فاصله کمی از هم در کنار عوامل فرهنگی اثرگذار بر توسعه سیاسی قرار گرفته‌اند؛ به‌گونه‌ای که در یک تحلیل کلی می‌توان گفت عوامل اثرگذار بر جریان توسعه سیاسی در پژوهش‌های انجام شده در بازه زمانی مورد نظر به ترتیب فراوانی تنها محدود به سه دسته فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است.

شکل شماره (۲): شبکه مضمونی عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی در پژوهش‌های دهه ۹۰

(طراحی شده توسط نویسندگان)

نتیجه‌گیری

این پژوهش در پی ارزیابی کلی از موارد متعدد مطرح شده در مطالعات توسعه سیاسی ایران بود. از رهگذر فراتحلیل منابع موجود این مطلب دریافت شد که عوامل مؤثر بر توسعه سیاسی در ایران را می‌توان در چهار دسته فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دسته‌بندی کرد. در این میان عوامل فرهنگی بیشترین فراوانی، و عوامل اقتصادی کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. بدین ترتیب این مطالعات بیشتر تحت تأثیر متغیرهای فرهنگی بوده‌اند و ضعف‌های فرهنگ سیاسی شکاف‌های فرهنگی

و قومیتی اجتماعی و مقوله فرهنگ‌سازی مهمترین عوامل تأثیرگذار بر فرایند توسعه سیاسی بوده است. یکی از نقاط قوت مطالعات بررسی شده جنبه کاربردی این مطالعات با نگاه ملی است که متضمن توجه به مختصات و ویژگی‌های خاص جامعه ایران است؛ که جایگزین دیدگاه‌های کلان شده است. ضمن اینکه فراوانی‌های نزدیک به هم در پراکندگی سه عامل فرهنگی، سیاسی و اجتماعی نشان‌دهنده نگاه همه‌جانبه به توسعه سیاسی است. این نگاه همه‌جانبه به توسعه سیاسی ضمن مطلوبیت خود، می‌تواند تا حد زیادی سبب سردرگمی در امر برنامه‌ریزی و هدررفت منابع و امکانات تسهیل‌کننده توسعه نیز شود. کمی پژوهش‌ها با محوریت عوامل اقتصادی را هم می‌توان یکی خلاهای پژوهشی مطالعات انجام شده دانست.

یادداشت‌ها

1. Thompson, S. G. & Pocock
2. Combining results
3. Interpretation
4. Schereiber
5. عنوان کامل هم‌سویی دولت و ملت و تأثیر آن بر توسعه اقتصادی جوامع؛ مطالعه طولی – تطبیقی بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۴ میلادی.
6. پژوهش‌های فرم‌لی با محوریت بازه زمانی پهلوی اول و دوم با فراوانی ۱۴,۵ درصد با محوریت‌های دولت‌های بعد از انقلاب با فراوانی ۸,۳ درصد و با محوریت محدود شدن به محدوده جغرافیایی خاص (تهران. زاهدان) با فراوانی ۶,۲ درصد بوده است.

کتابنامه

- ارسیا، بابک و ساعی، احمد (۱۳۹۸). «تأثیر سرمایه اجتماعی دولت بر توسعه سیاسی از دیدگاه شهروندان تهرانی»، *دانش سیاسی*. (۱)۱، ۲۸-۱.
- ازکیا، مصطفی (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی توسعه*. تهران: نشر کلمه.
- بدیع، برتران (۱۳۷۹). *توسعه سیاسی* (احمد نقیب‌زاده، مترجم). تهران: نشر قومس.
- پالمر، رابرت روزول (۱۳۵۷). *تاریخ جهان نو* (ابوالقاسم طاهری، مترجم). تهران: نشر امیرکبیر.
- توکل، محمد و عرفان‌منش، ایمان (۱۳۹۳). «فرا تحلیل کیفی مقالات علمی ناظر بر مسئله فرار

- مغزها در ایران»، فصلنامه بررسی مسایل اجتماعی ایران، ۱۱(۵)، ۷۵-۴۵.
- حیدرپور کلید سر، محمد؛ وثوقی، منصور؛ ساروخانی، باقر و ازکیا، مصطفی (۱۳۹۷). «تحلیل جامعه‌شناختی مهمترین مانع فرهنگی توسعه سیاسی در ایران (عصر پهلوی دوم)»، *مطالعات فرهنگ ارتباطات*. ۴۳(۴)، ۱۰۷-۱۴۴.
- دلاور، علی (۱۳۸۰). *مبانی نظری و عملی در علوم انسانی و اجتماعی*. تهران: نشر روش.
- ساعی، احمد (۱۳۸۴). *توسعه در مکاتب متعارض*. تهران: نشر قومس.
- سلیمی، جلیل و مکنون، رضا (۱۳۹۴). «فراتحلیل کیفی پژوهش‌های علمی ناظر بر مسئله حکمرانی در ایران»، *مدیریت دولتی دانشکده مدیریت دانشگاه تهران*. (۱)، ۳۰-۱.
- سیاه‌پوش، امیر (۱۳۸۷). «فراتحلیل مطالعات سرمایه اجتماعی در ایران»، *فصلنامه راهبرد فرهنگ*. (۳)، ۹۹-۱۲۴.
- سیف‌زاده، حسن (۱۳۸۶). *نوسازی و دگرگونی سیاسی*. تهران: نشر قومس.
- عبداللهی، محمد (۱۳۸۹). «هویت ملی در ایران: فراتحلیل مقاله‌های فارسی موجود»، *فصلنامه علوم اجتماعی*. (۵۰)، ۱-۳۵.
- عبداللهی، محمد و راد، فیروز (۱۳۸۸). «روند تحول و موانع ساختاری توسعه سیاسی در ایران ۱۳۸۲-۱۳۰۴»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*. (۱)، ۲۹-۶۳.
- عبداللهی‌نژاد، علیرضا و افخمی، حسین (۱۳۹۱). «ارتباطات سیاسی در ایران فراتحلیل مقاله‌های موجود»، *جستارهای سیاسی معاصر پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*. (۱)، ۹۵-۱۱۳.
- علمداری، کاظم (۱۳۷۹). *چرا ایران عقب ماند و غرب پیش رفت؟*. تهران: نشر توسعه.
- فاطمی‌نیا، محمدعلی (۱۳۹۸). «فراتحلیل پژوهش‌های مرتبط با فرهنگ سیاسی ایران: از مشروطه تا انقلاب اسلامی»، *مطالعات راهبردی*. (۴)، ۳۲-۵۴.
- کدیور، محمدعلی (۱۳۸۶). *گذار به دموکراسی (ملاحظات نظری و مفهومی)*. تهران: گام نو.
- محمدی‌مهر، غلامرضا؛ توسلی رکن‌آبادی، مجید؛ طاهری، ابولقاسم و ادیسی، افسانه (۱۳۹۷). «گونه‌شناسی مطالعات توسعه سیاسی ایران»، *پژوهش‌نامه علوم سیاسی*. (۳)، ۱۰۳-۱۳۴.
- نظری، سید غنی؛ بشیری گیوی، حسین و جنتی، سعید (۱۳۹۲). «بررسی تأثیر مشارکت سیاسی بر توسعه سیاسی مورد مطالعه: جوانان شهر خلخال»، *نشریه مطالعات توسعه اجتماعی ایران*. (۱)، ۱۳۷-۱۴۶.
- نقدی، اسدالله و حصاری، محمدجواد (۱۳۹۱). «علل توسعه نیافتگی ایران (بر اساس تحلیل محتوا آثار منتشر شده در این زمینه)»، *مطالعات جامعه‌شناختی ایران*. (۲).

هدی، فرل (۱۳۹۴). مدیریت در کشورهای در حال توسعه مدیریت عمومی (چشم‌انداز تطبیقی) (مهدی الوانی، غلامرضا و معمارزاد، طهران، مترجم). تهران: اندیشه‌های گوهر بار.

- Almond, Gabriel & Powell, G. Bingham (1966). *Comparative Political, a development approach*. 16-30.
- Apter, David (1965). *The Politics of Modernization* (University of Chicago Press) Johari. J. C. op. cit.
- Attride-Stirling, Jennifer (2001). *Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research Article in Qualitative Research* 1(3), 385-405.
- Beblawi, H. & G. Luciani (eds.) (1987). *The Rentier State*, London: Croom Helm.
- Eisenstadt, S. N. (1964). *Modernization and Conditions of Sustained Growth*.
- Huntington, Samuel (1987). *Goals of development*. W: Weiner eds. 3-32.
- lenoard Finkle, Jason & Galde, Richard w. (1966). *Political Development and social change*. WorldCat.
- Park, Y. A. and Gretzel, U. (2007). *Success factors for destination marketing websites: A qualitative meta-analysis*. Journal of travel research.
- Pye, Lucain (1974). *Political Development*. Preserve Article.
- Schreiber, R.; Crooks, D.; Stern, P. & Morse, J. M. (1997). *Completing a qualitative project: Details and dialogue*. Thousand Oaks, CA: Sage, 311-326.
- Thompson, S. G. & Pocock, S. J. (1991). *Can meta-analyses be trusted?*. *The Lancet*, 338(8775), 1127-1130.

